

(veel) te hoge schatting, of suggereert de auteur werkelijk dat alle mannen en vrouwen in Holland zo'n 90% van hun arbeidstijd uitsluitend via de markt aanboden, in de steden zelfs 92-97%? Bestond er dan geen huisnijverheid in Holland, en werd zelfs poetsen, koken en kleren verstellen nagenoeg helemaal uitbesteed aan de markt? Wat met vrije tijd en kroeglopen? En hoe sluit dit aan op de revolutie van de vlijt, de vroegmoderne 'industrious revolution' van Jan de Vries waarbij huishoudens hun arbeidsparticipatie nog wisten op te vijzelen (o.a. door het afschaffen van feestdagen), als men al zulke hoge scores optekende in de late middeleeuwen? Bij gebrek aan definitie van 'labour input' is het moeilijk te achterhalen wat Dijkman precies bedoelt. Haar schattingen lijken gebaseerd op de assumptie dat als een persoon/huishouden een activiteit voor de markt uitoefent (scheepsbouw, turfsteken, etc.), meteen de volledige 'labour input' van het gezin marktgeoriënteerd was. De vraag naar 'market performance' is inderdaad van cruciaal belang in ons begrip van laatmiddeleeuwse en vroegmoderne economische ontwikkeling, Dijkmans antwoord kan vooralsnog niet overtuigen.

Dit neemt niet weg dat *Shaping medieval markets* een meer dan voorbeeldige studie is, perfect op het kruispunt van theorie en bron, en een bijzonder inspirerende leidraad voor verder onderzoek naar de oorzaken van economische groei én stagnatie binnen en buiten de Nederlanden.

Jord Hanus

Centrum voor Stadsgeschiedenis, Universiteit Antwerpen

Margo De Koster, Bert De Munck, Hilde Greefs, Bart Willems, Anne Winter (eds.), *Werken aan de stad. Stedelijke actoren en structuren in de Zuidelijke Nederlanden 1500-1900. Liber alumnorum Catharina Lis en Hugo Soly* (Brussel: VUBPRESS, 2011) 335 p. ISBN 978 90 5487 869 8.

In 2011 gingen Catharina Lis en Hugo Soly met emeritaat. Een huldebundel lag voor de hand. Sinds 1975 vormen beiden immers, in de woorden van Alfons K.L. Thijs, een 'performante braintrust' die zich met groot gemak beweegt door de brede periode van het pre-industriële Europa, van het opkomende handelskapitalisme in de lange zestiende eeuw (het oorspronkelijke specialisme van Soly) tot en met de transitiejaren van 1750-1850, de periode die Lis zo goed kende. Telkens weer stelden zij in de afgelopen decennia nieuwe werkhypothesen op over deze lange periode, deden zij gezamenlijk onderzoek naar onderwerpen als ondernemerschap, arbeid, proletarisering, armenzorg, conflictregulering en staatsvorming, en daagden zij elkaar en anderen uit met kritische commentaar en overdenkingen. Met hun vele artikelen en boeken, vernieuwende onderzoeksprojecten, kritische en opbouwende commentaren, promotiebegeleiding en onderwijs hebben zij de sociale geschiedschrijving in België bijna veertig jaar lang gedomineerd en geïnspireerd. Hoe doe je daaraan recht in een huldebundel? Gewoon door oud-leerlingen en medewerkers van beiden te vragen in dialoog te treden met het werk van hun leermeesters, aldus de initiatiefnemers van dit *liber alumnorum*. Dat heeft de substantiële bundel *Werken aan de stad* opgeleverd. Daarin gaan 17 auteurs in 15 artikelen zo'n gesprek aan, verdeeld over vijf aan het werk van Lis en Soly gerelateerde thematische clusters: stedelijke productie en arbeid, arbeidsmarkt en armenzorg, stedelijke identiteiten en sociale netwerken, buurtleven, criminaliteit en conflictregulering, en stad en staat. Een persoonlijk getinte beschou-

wing van de hand van Alfons K.L. Thijs over het oeuvre van Lis en Soly en een 13 pagina's tellende bibliografie van de gehuldigden completeren het werk.

Werken aan de stad is een volle, om niet te zeggen overvolle bundel geworden die op verschillende manieren kan worden beoordeeld. In de eerste plaats is daar de grote variatie aan onderwerpen en benaderingen. Die variatie is natuurlijk inherent aan het genre. Je kunt dat betreuren of, zoals de redactie van de bundel doet, het presenteren als veelzijdig en inspirerend: 'Dat deze verzameling bijdragen een grote variatie vertoont, zowel wat betreft de behandelde onderwerpen en perioden als de gebruikte methoden, weerspiegelt niet alleen de veelzijdigheid van het wetenschappelijk oeuvre van Catharina Lis en Hugo Soly, maar is ook kenmerkend voor de verschillende wijzen waarop het onderzoeksgebied zelf – stadsgeschiedenis – kan worden verkend en ingevuld' (p. 11). Feit is dat de lezer zich geen moment hoeft te vervelen en al lezend kennis maakt met nieuwe onderzoeksprojecten rond belangrijke thema's als de betekenis van de 'commodificering' van producten voor ambachtslieden en -gilden, migratie, de vorming van stedelijke identiteiten, lobby-praktijken en de nieuwe rol van de politiek in de negentiende-eeuwse stedelijke samenleving. Je zou, met enige overdrijving, kunnen stellen dat *Werken aan de stad* een staalkaart biedt van de Belgische sociale (stads)geschiedenis van dit moment. Die staalkaart toont dus een opvallend divers onderzoeksgebied, niet alleen wat de bestudeerde onderwerpen betreft, maar ook wat perspectief, aanpak en stijl aangaat. De een staat nog duidelijk in de no-nonsense traditie van het kwantitatieve onderzoek, de ander is beïnvloed door de 'cultural turn', en een derde kiest vooral voor een verhalende vorm. Er bestaat dus inderdaad niet zoiets als 'de' Lis en Soly-methode.

Mede door die gevarieerdheid voldoet *Werken aan de stad* uitstekend als huldebundel. De meeste bijdragen maken bovendien nieuwsgierig naar het werk van Lis en Soly zelf. Maar – en dat is de tweede manier waarop het boek bekeken kan worden – weet deze staalkaart ook te boeien als een op zichzelf staande bundel? Alweer vele jaren geleden schreef Sophie de Schaepdrijver als reactie op het sterk ambachtelijke karakter van de Belgische geschiedenisopleiding een persoonlijk getint essay dat opriep tot meer durf en avontuur in het academische historische bedrijf, tot meer klank en furie in de geschiedschrijving ('Klank en furie. Een pleidooi voor dilettantisme in de geschiedschrijving', opgenomen in de bundel *Tafereelen uit het burgerleven* (2002)). Belgische historici, zo schreef zij daarin, worden in de eerste plaats opgeleid tot 'gestaalde professionelen': 'Van alle historici hebben de Belgen wellicht het intensiefst allerge strengste omschrijving van het Vak onderschreven. Vasthoudend als terriërs bijten zij zich in hun onderwerpen vast, zij ploegen zich zonder één klacht doorheen mijlen archief omwille van een voetnoot, en hebben op het perverse af het principe van de uitgestelde bevrediging verinnerlijkt'. Ik moest tijdens de lezing van *Werken aan de stad* opnieuw aan haar verzuchtingen denken. Dat is natuurlijk niet helemaal eerlijk, want veel van de in de bundel opgenomen bijdragen betreffen 'werk in uitvoering' en willen de lezer dus slechts een inkijkje gunnen in lopend onderzoek. Tal van artikelen worden zo ook ingeleid. René Vermeir bijvoorbeeld noemt zijn bijdrage over de vorming van een transnationale elite in de Spaans-Habsburgse samengestelde staat nadrukkelijk een 'aanzet tot een grondige behandeling van dit brede onderzoeksveld'. 'Een en ander', vervolgt hij, 'maakt dat deze bijdrage eerder aan de oppervlakte blijft en vooral pistes bevat die verder kunnen worden uitgediept' (p. 291).

Maar toch...juist dat soort formuleringen brachten het pleidooi van De Schaepdrijver weer bij me boven. Want ondanks (of misschien wel: juist door) alle kwaliteiten

van de bundel, toont *Werken aan de stad* bovenal een goed geordend professioneel academisch bedrijf in werking – alle auteurs presenteren hun onderwerp keurig, met veel oog voor de bestaande literatuur en het beschikbare bronnenmateriaal, een zekere neiging tot volledigheid, en een voorkeur voor onderscheidend wetenschappelijke jargon ('pauper agency' ten aanzien van zorgmodaliteiten, 'sociale finaliteit', en 'approximatieve afbakening', om slechts enkele stijlbloempjes te noemen). Sommigen eindigen hun bijdrage weliswaar met een wilde suggestie of een uitdagende hypothese, maar dan altijd met het voorbehoud dat nog veel onderzoek vereist is voordat echte uitspraken in deze kunnen worden gedaan. Slechts een enkele bijdrage valt op door intens schrijfplezier.

Door dit alles mist de bundel als geheel urgentie, en is zij slechts interessant voor collega-historici, voor 'insiders'. *Werken aan de stad* is, laat daar geen twijfel over bestaan, een passend en liefdevol eerbetoon aan twee belangrijke historici, maar dan wel zonder het vuur en het politieke engagement dat de in de jaren 1960 gevormde Catharina Lis en Hugo Soly zelf tekenen. In zijn persoonlijke herinneringen aan het echtpaar laat Alfons K.L. Thijs niet na te wijzen op de betekenis van dat engagement en het trouw blijven aan de idealen van vroeger: 'Zij zijn steeds blijven geloven in de maatschappelijke waarde van de accumulatie van historische kennis ter ondersteuning van de "dialoog tussen verleden en heden"' (p. 26). Hun werk zinderde, ondanks het soms dodelijk saaie cijfermateriaal, onderhuids altijd van een diepe verontwaardiging over maatschappelijke misstanden in verleden en heden. Dat engagement, die klank en die furie, dat is wat je als lezer node mist in *Werken aan de stad*.

Paul Knevel

Universiteit van Amsterdam

Judith M. Spicksley (ed.), *The business and household accounts of Joyce Jeffreys, spinster of Hereford, 1638-1648* (Oxford: Oxford University Press, 2012) xxxi + 413 p. ISBN 978-0-19-726432-4.

Judith Spicksley's edited publication of Joyce Jeffreys' decade-spanning business and household accounting is already the 41st instalment of the British Academy's 'Records of social and economic history: new series' – an ongoing effort to publicise social-economic source material on British history, and as such both a remnant from traditional eras where source-publications were highly esteemed cogwheels in historiography's engine of progression, as well as an example for continental/international projects of similar attire.¹

The volume starts with a thorough chapter on the editorial method, filled with commentary on the presented text as a linguistic object. Spicksley admits how the forwarded method of editing, in its effort to both preserve the look and feel of the original document as well as make it accessible to a wide range of readers, will 'not delight every reader' (p. xv), although I feel this to be an overstatement – barring particular linguistic study, the editing of the text does not feel intrusive. On the contrary,

1. <http://www.britac.ac.uk/pubs/cat/rseh.cfm>, August 2012; Smith, R.M., 'Records of social and economic history', *British Academy Review* 19 (2012) 29-32.